

ĽIKEREN PESKERO
ROMIPEN,
MA BISTEREN
PESKERI ČHIB,
VAKEREN LAHA
MAŠKAR PESTE

Europakeri charta vaš o regijonalna vaj minoritakere čhiba

- ▶ E charta sphandel le organen ke oleste, aj amenge den možnosť te mangel the te lel informaciji the solgališaga vaš romaňi čhib the avka sar prekal hangosno the lekhadi forma.
- ▶ coe.int/minlang

ČHIBAKERI PRIRUČKA
PEDAL ROMAŇI ČHIB
ANDRE SLOVAKIJAKERI
REPUBLIKA

ÚRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Europakeri charta vaš o regijonalna vaj minoritakere čhiba hiñi dovakeriben vaš Europakeri Rada, savo zaarakhel the likerel but opre romañi čhib andre Slovakijakeri republika. Ada čhibakeri priručka tumen preanela prekal chartakere sthovichnenca, save e Slovakijakeri republika musaj te zlikerkerel vaš sphandlipen le romañi čhibaha.

E Slovakijakeri republika the e Charta korkore našti ačhaven vaš ačhiben tumari čhibaha. Baro zoralipen hino sthodo pre Tumende. Romañi čhib andre Slovakijakeri republika predživaha ča akor, kana laha vakeraha sako dīveseste – the sakaj. Vašoda jekh veca hiñi egistñi: la čhibaha, so pes vakerel ča khere paš o kuchñakero skamind, sigeder vaj nasigeder merela.

Vašoda na mukhen Tumari čhib ča khere. Len la Charta vaš laveste the chasñaren savore možnošća sar zachudel romañi čhib the bijo tumaro kherutñipen.

Likeren peskero romipen, ma bisteren peskeri čhib, vakeren laha maškar peste.

MIRINDA THANA THE ZASADI

■ E Slovakijakeri republika le sphandlipneha ke romañi čhib pro thana, kaj hiñi zachudñi, sthovel peskeri politika, legislativa the buřaripen bijo avreste, pro ala mirinda thana the zasadi:

- ▶ pařaviben vaš romañi čhib sar presikhaviben ke kada kulturakero barvalipen;
- ▶ rešpektoskero pařaviben vaš geografikane thana pedal romañi čhib avka, kaj zachudno administrakero rozčhiñiben lake te na thovel prekažka ko zaučhariben kale regijonalno vaj cikñibnaskere nacijonalno čhibake;
- ▶ zaučhariben vaš postupos paš likeriben pedal romañi čhib ko chasñariben vaš lakero likerkeriben;
- ▶ zaučhariben ko lokipen vaj ke likeriben vaš laveskero vaj irindo presikhaviben prekal ñipengero the sukromno dživipen;
- ▶ zaučhariben ko baruvipen the buchřaripen prekal oblastenge prikerkerde kala chartaha maškar o grupi save vakeren romanes, save dživen andre them, save vakeren čhibaha identiko vaj pašutno dijalektoha, the jekhetañibneha ko kulturakero sphandlipen le aver

grupenca themeste, kaj vakeren aver čhibenca;

- ▶ zaučhariben pedal primerano forma thaj maškaripena ko sikhľuviben the sikhľiben vaš romañi čhib pre savore lačhe stupñi;
- ▶ zaučhariben ko lokipena, save le manušenge save na džanen te vakerel romañi čhibaha, save dživen andre thaneste kaj pes adi čhib zachudel, aj pes lenge prekal lengero interesos te del šajutñipen te sikhľol;
- ▶ likerkeriben pedal sikhľariben the rodkeripen vaš romañi čhib andro univerziti vaj jekhtone inštituciji;
- ▶ likerkeriben pedal alačharde formi maškar themutne čeripena andre oblasta save hine prikerkerde vaš chartate pedal romañi čhib the pes lenca vakerel prekal identikañi vaj pašutñi forma, andro duj vaj buteder tehema.

■ E Slovakijakeri republika pes sphandel, kaj čhivela avri, the mek avka na kerđa, savore difereñciji, viñimki, korejakhengere vaj federipena paš zachudñipen romañi čhibaha, so chasñaren te odlel vaj te nabibachřarel lakero likeriben vaj angľuñipen. Te lel vaš peskere ajse arakhibena pedal lačharipen vaš romañi čhib, save zlikerkerena jekhmolardipen maškar manušen so vakeren romanes the aver manušen, vaj the arakhibenenca save zaučharen osobitno telethodipen, našti pes kada lačharipen lel sar diskriminacijakero arakhiben ko manušen so vakeren buchleder.

■ E Slovakijakeri republika pes sphandel te likerel lačhe maškaripnenca jekhetaneskero ačaluřipen maškar savore čhibakere grupende andro them, the te kerel zoralo rešpektos, ačaluřipen the tolerancija ke romañi čhib andre avrilikeriben the edukacija savi pes kerel andro them, the ke kada te rakinel the komunikakere medijalna maškaripena.

■ Kana pes kerel lačharipen politikaha ke romañi čhib, e Slovakijakeri republika lela pre godi kampelišaga the kamľaripena so mangel o grupi, save kala čhibaha vakeren. Kana kempel, šaj the zarakinen šegitno kotora, save bi šegitinenas le organenge andre savore phučibena vaš romañi čhib.

SIKHAVIBEN

Prekal kotoriste khatar o sikhaviben pes Slovakijakeri republika zaphandel pro thana, kaj pes romaňi čhibaha vakerel, prekal situacija vaš adi čhib the bijo zijand paš lakero sikhaviben ke themuntňi čhibake:

- te zaučharel sikhaviben andro dajengere školi prekal romaňi čhib vaj te zaučharel aj buter sar jepaš sikhadipen andre dajengere školi sas sikhado andre romaňi čhib choča pedal čhave famelijendar, so ada kamena, the kana ela dosta čhave pedal sikhaviben;
- te zaučharel aj pro fundamentalno sikhľardo stupňoste sas sikhaviben vaš romaňi čhib zaphandlo le sikhavibnaskero kurikuloha (romaňi čhib sar predmetos);
- te zaučharel aj andro maškarutna školi sas sikhaviben vaš romaňi čhib zaphandlo le sikhavibnaskero kurikuloha (romaňi čhib sar predmetos);
- te zaučharel aj pro odborna maškarutna školi sas sikhaviben vaš romaňi čhib zaphandlo le sikhavibnaskero kurikuloha (romaňi čhib sar predmetos);
- te zaučharel lovengere maškaripena pedal sikhaviben vaš romaňi čhib sar odborno predmetos prekal univerzitakero the aver učiškolakero sikhaviben;
- te zaučharel, aj romaňi čhib ačhol sar predmetos pedal sikhaviben vaš bare manušen the sphandlones le denaškerdo sikhavibneha;
- te lel arakhibena pedal sikhaviben vaš historija the kultura, so zathode romaňi čhib;
- te učharel bazutno the aver sikhaviben le sikhaden, so hine kampelišagutna pedal ala arakhibena so sas zathode pedal sikhaviben vaš romaňi čhib;
- te kerel jekh vaj buteder kontrolakere organi, save pes zaučharena buťaha ko phevipen; čačipnaskere kotorenge ke lengere arakhibena the buchľaripen savo pes dochudela efektivno progresoha pašo buchľaripen vaš romaňi čhib the

nevipnenge pre soste aven nevo, the kala pes dena tha pre řipengero than.

KRISOS

E Slovakijakeri republika pes sphandel jekhhketanes oleha kaj andro sudno thaneskere obvoda andre save manuša zachudkeren romaňi čhib, sikhavel kaj kempel te lel dural tele irinde arakhibena, pal oda sar savi situacija ajsa čhibake the tel telethodipena, kaj o sudcos na lela vaš rosno te pes kala možnošťa phevade andre kada kotoreste irindo na zaučharena sar prekažka ko sudcoskero keriben:

- andro trestno ačhiben:
 - sarbarela le obžalovaneske hakaj saveha šaj vakerel romanes, the/vaj
 - te zaučharel oda kaj pes o mangavipena the o dokaza, irinde vaj mujeha phende, na lenas vaš rosna, na hakajeskere ča vašoda, hoj sas thode andre romaňi čhib.
- andro thamutno ačhiben:
 - te zaučharel oda kaj chockana e sera džal anglal krisoste, aj šaj zachudel romaňi čhib the oda bijo aver lovengere maškaripena pedal adi sera, the/vaj
 - zaučharel možnošťa, kaj šaj te zathovel le dokumenten the o dokazen prekal romaňi čhib, akor kana kempel te chasňarel le tlmočňiken vaj prekal prethovibenca.
- andro ačhibena prekal o kriza ko mište kotora:
 - zaučharel možnošťa, kaj sako jekhvares šaj e sera anglal sudos vakerel la romaňi čhibaha oda bijo aver lovengere maškaripena pedal adi sera, the/vaj
 - zaučharel možnošťa, kaj šaj te zathovel le dokumenten the o dokazen andre romaňi čhib, akor kana kempel te chasňarel le tlmočňiken vaj prekal prethovibenca.
- te lel ajse arakhibena, save zachudena, hoj ačhiben prekal thamutno the spravno keriben prekal romaňi čhib the dojekh kampelišagutno chasňariben vaš tlmočňiken vaj prethoviben na perela oda bijo aver ere maškaripena pedal ole dženen.

SPRAVNA ORGANA THE NIPENGERE SLUŽBI

— Andro spravna themengere kotora pes zaphandle jekhetanes oleha kaj andro thaneskere obvoda hine ola manuša, save khatar situacija vaš adi čhib, kempel te lel dural tele irinde arakhibena, the Slovakijakeri republika pes zaphandel, numa ča akor kana pes oda del:

- te zaučharel ole dženenge, so vakeren romaňi čhibaha šaj zathovkeren mangavipena irindes vaj mujes the akor thete resel odpheñniben andre adi čhib.

— Akor kana džal pal thanutna the regijonalna kotora, pro than, kaj bešen ajso manušengero gin vaš romaňi čhib, so zaučharel arakhibena tele irinde, the Slovakijakeri republika pes zaphandel te zaučharel the/vaj te likerkerel:

- šajutñipen, aj ola džene, so vakeren romaňi čhibaha, šaj zathoven mujes vaj irindones mangavipena andre adi čhib;
- nipengero presikhaviben vaš uradna dokumenti prekal regijonalna organi the andre romaňi čhib;
- nipengero presikhaviben vaš thanutna organi the andre romaňi čhib;
- zachudñipen vaš romaňi čhib prekal vakeriben andre zgelišaga prekal thanutna organi, ale te na čhinel e zor te hasnalinel e themeskeri čhib;
- zachudkeriben the te hasnalinel abo te lel o tradikane the spravno thaneskere nava andre romaňi čhib, te oda kempel, jekhetane le naveha andre themeskeri čhib.

— Dikhibnaha pro nipengere solgalipena (ko priklados paňi, gazos, odpados the žužaripen, telefonika solgalipena, nipengero dromaripen, temetova, kňižňici, športoskere thana, pherasarde thana) save den o spravna organi vaj aver manuša so keren andre lengeru nav pes e Slovakijakeri republika zaphandel pro thana, kaj pes hasnalinel romaňi čhib, jekhetaneste la zoraha sajekh čhibaha the te oda šaj:

- te del šajutñipen ola dženenge, so vakeren romaňi čhibaha te zathovel mangavipena andre adi čhib.

— E Slovakijakeri republika pes sphandel le celoħa te chasňarel možnošta te zachudel romaňi čhib prekal sphandlipen le spravnona organenca the nipengere službenca, te lel akala dureder arakhibena:

- te kerel manglo prethoviben vaj vakeriben, kana pes mangel;
- te oda šaj, te priačhel pro manušengere mangipena khatar o nipengere solgalipena, save džanen romaňi čhib te avel thodo pro than, kaj pes ala čhib hasnalinel;

— E Slovakijakeri republika pes phandel predal koda hoj aver manuša oda mangel, te mukhel lenge te hasnalinel abo te lel peskero dujto nav andre romaňi čhib.

MEDIJI

— E Slovakijakeri republika pes sphandel pedal olen manušen, so vakeren romanes pro thana, kaj pes akala čhiba hasnalinen, the pal e situacija adi čhibakeri andro buchlaripen, andre savo hin le nipengere organen kompetencija vortanes vaj bivortanes, hi len zor vaj keren andre akala buťa varesavi uloha, paš oda len andre godi rešpekto pro medijengero biphandlipen the korkoripen:

- te lel lačhe arakhibena, aj o kanala vaš nipengeropravno rozhlasoskero the televizijakero buchlaripen thoven programi andre romaňi čhib;
- te likerkerel the/vaj lokisaľol sakodiveseskero sukromňiko rozhlasoskero buchlaripen andre romaňi čhib;
- te likerkerel the/vaj lokisaľol sakodiveseskero sukromňiko televizijakero buchlaripen andre romaňi čhib;
- te likerkerel the/vaj lokisaľol sthoviben the buchlaripen hangoskere the audijovizualna buťa andre romaňi čhib;
- te likerkerel the/vaj lokisaľol zachudñipen the/vaj zľikeriben choča jekhe divesutna novinki andre romaňi čhib;
- te zathovkerel imar akanutna arakhibena pal lovengero likeriben the pedal keriben vaš audijovizualna buťa andre romaňi čhib.

— E Slovakijakeri republika pes sphandel te kerel avka te avel biphandlipen pre koda te chudel rozhlasoskero vaj televizijakero dikhiben so buchlaren pašalutna thema andre čhib, savi pes hasnalinel andre čhib so hiñi pašes ke romañi čhibake the te na daravel pes te kerel preno-sis khatar o rozhlasoskero the televizijakero dikhiben andal o pašalutna thema andre phendi čhib. Dureder pes phanden te kerel avka, te na aven ñisave bilačhipena pedal biphandlipen ko vakerdo lav the informaciji andre novinki savi hasnalinel čhib so hiñi identikañi vaj pašes ke romañi čhibake. Ačhiben prekal ala biphandlipena pes šaj telethovel zakonoskere korejakhengeres.

— E Slovakijakeri republika pes sphandel te dolikerel, aj interesa vaš manušen, so vakeren romañi čhibaha te aven andre uštarde, vaj choča uštarde andro organi, save šaj keren pes avka sar phenel o zakonos pre koda, hoj musaj te avel andro mediji biphandlipen the pluralita.

KULTURAKERO KERIBEN THE KULTURAKERE KHERA

— Pedal kulturakere keribena the kulturakere khera – zorales ko biblijoteki, ko videoteki, ko kulturakere centralna khera, ko muzeji, akademiji, teatra the ko kini, the ko literarna kotora the ko kinematografikañi produkcija, ko manušengero kulturno pheñiben, ko festivala, ko kulturakero prijemislos, inter alia, te hasnalinen pes neve tehnologiji – e Slovakijakeri republika pes sphandel pro thana, kaj pes e romañi čhib hasnalinel, prekal buchlipen, andre savo hin le nipengere organen kompetencija, hin len hakajiskeri zor vaj keren andre kada varesavi buti:

- te likerkerel buta u aktiviti save hine čhide pedal romañi čhib, the te bararel akharsave uštari-bena ke akala kerde buta so sas kerde andre adi čhib;
- akharsar te likerkerel andre aver čhiba o drom ko buta so sas kerde andre romañi čhib the te likerel prethovibnaskere ačhibena, dabingos, post-sinchronizaciji the titulkengero keriben;
- te likerkerel andre romañi čhib o drom ko buta so sas kerde andre aver čhiba avka hoj šegitinena pes paš o prethovibnaskere ačhibena, dabingos, post-sinchronizacija the titulkengero keriben;

- te kerel avka, te o organizaciji, save len bajo vaš oda te bararen akharsave formi pedal kulturakere aktiviti dikhen the pro džanlipena the pre koda sar pes hasnalinel romañi čhib the lakeri kulturaha andro aktiviti, save keren vaj bararen;
- zorales te sthovel arakhibena, te le organizacijen save len bajo vaš o bararipen pro kulturakere aktiviti hin paš peste o manuša save lačhes džanen la romañi čhib the e čhib save hasnalinen o aver manuša;
- te likerkerel koda te aven o manuša so hasnalinen romañi čhib paš koda, sar keren pes o kulturakere khera vaj kerel pes planos pedal pro kulturakere aktiviti;
- te šegitinel the/vaj te lokisañol oda te sthovel pes jekh vaj buter organi save šaj kiden, archivinen, the den avri o buta kerde andre romañi čhib.

— Andre thana, kaj pes la tradicijaha na hasnalinel romañi čhib, pes e Slovakijakeri republika sphandel, kana te lenge pre koda del zor o gin pedal hasnalne manuša so vakeren romanes, te del šajutñipen, the te zlikerkerel lačhe kulturakere aktiviti vaj kulturakere khera.

— E Slovakijakeri republika pes sphandel paš koda sar hasnalinela peskeri kulturñi politika andro avrone thema te kerel lačo than the la romañi čhibake the kulturakere butenge.

EKONOMIKAKERO THE SOCIJALNO DŽIVIPEN

— Le phandlipneha le ekonomikakere the socijalna ačhibnenca pes e Slovakijakeri republika pro calo peskero than sphandel:

- te čhivel avri andal peskero pravno porjadkos savore kotora, save hijaba murdaren abo na mukhen te hasnalinel e romañi čhib andro dokumenta save hine pal o ekonomikano vaj socijalno džživipen, maj buter andro butakere kontrakti the teknikane dokumenti, sar hine o lila save presikhaven pal koda sar pes hasnalinen varesave produkti vaj aparati;
- te murdarel oda, hoj šaj pes te den avri o klauzuli save daraven oda, hoj šaj pes hasnalinel e romañi čhib andro

interno podňikakere predpisa the andre dženengere dokumenti maškar o manuša so hasnalinen jekhto čhib;

- te ačhavel pes mamuj o buťa, save džan ke oda te daravel andal hasnaliben vaš romaňi čhib andro thana pedal ekonomikakere the socijalna aktiviti.

■ Le phandlĭpenha le ekonomikakere the socijalna ačhibnenca pes e Slovakijakeri republika sphandel , te hin pre koda le nipengere organen kompetencija, pro thana, kaj pes hasnalinel romaňi čhib, the te oda pes šaj:

- te kerel avka, te o khera vaš o socijalno bajipen, sar o špitaľa, khera vaš o phure manuša the utulki, den le manušenge šajutňipen, hoj šaj pal lende bajinen andre lengeri čhib ole manušenge, save hasnalinen romaňi čhib, kana pal ala manušen kempel te bajinel predal lengero sastĭpen, predal koda, hoj hin len but berša vaj predal vareso aver.

PREKALHRAŇICAKERI JEKHETAŇI BUŤI

■ E Slovakijakeri republika pes sphandel paš koda, hoj:

- hasnalinela paťađe dujserakere the butserakere kontrakta, savenca hine phandle the o thema, andre save pes hasnalinel romaňi čhib prekal identikaňi vaj pašutňi verzija, vaj te oda kempel, te kerel ajse kontrakta, save musaj te zľikerkerel o kontrakta maškar o manuša save hasnalinen romaňi čhib andre aver thema predal kultura, sikhaviben, informaciji, odborno zachudňipen, the calodživipnaskero sikhaviben.

Dothovkerdones ke Charta šaj džan andal zathoviben vaš **Ramcoskero dovakeriben pal zaarakhbnaste pedal narodnostengere cikňibena**. Ala dovakeribnaha e Slovakijakeri republika ľikerkerel lačhe telethodĭpena vaš dženen so hine zathode ke narodnostengere cikňibena te **ľikerel the ačhavel peskeri kultura** the zorale elementi peskere **identitake (čhib, devľikaňipen, tradiciji, kulturakero barvalĭpen)** the zaarakhel ala dženen anglal asimilacija. O Ramcoskero dovakeriben ľikerkerel hakaj te zachudel peskeri cikňibnaskeri čhib andro nipengero dživipen the zaačhol andro oblašta sar dochudňipen vaš genda, hakaj te zathovel the zachudkerel peskere **sukromna sikhavibnaskere inštituciji**, hakaj te zachudkerel peskero **elšino nav** the te zachudkerel **ulĭcakere nava** andre cikňibnaskeri čhib, hakaj prekal cikňibnaskeri čhib te rozčhivel nipengere dikhade cajchi the nava prekal peskere misurate, but čalado **thodĭpen** andro nipengero dživipen (jekhetanes le bigovermentoskere organizacijen) the **dovakeribnaskero** sphandlĭpen le aver themenca pedal chasňariben vaš zaarakhiben **pedal manušen andal narodnostengere cikňibena**.

DEMAĐAN PRO PROBLEMI?

Organa the sphandlĭpena, save sas andre Slovakijakeri republika legalnones sthode, šaj la Europakeri Radake presikhavkeren pro ačhibena so džan jekhetanes le Chartakere sphandlĭpenca, save Slovakijakeri republika iľa ke peste. Ala sthodĭpena šaj jen sthode pro:

European Charter for Regional
or Minority Languages
Council of Europe
F-67075 Strasbourg
minlang.secretariat@coe.int

Čhibakere priručki sas sthode avka, aj te den pedal sako čhib, so hiňi učhardĭ la Europakeri chartaha pedal egijionalna vaj minoritakere čhibenca, the presikhaviben pedal leste zachudne paťađe sthovibena.adi thamutňi čhibakeri priručka bi prebešel la Charta. Pedal puntošna formulaciji savore sthovibnena, save sas resle le dojekh serendar, mangas tumen, džan pre veboste vaš Europakeri Rada: <http://conventions.coe.int>. Aver **čhibakere priručki** pen ča zachuden te sthovel.